

A SÁROSPATAKI CODEX.

Tulajdonképen e címül felvett Codexről talán majd a legkevesebb szó lesz ez értekezésben, hanem ebből kiindulva, teszünk majd egy kis irodalom-történeti excursiót, azok alapján, mik megvannak írva Toldy Ferencz *A magyar költészet története* című könyvében, a II. kiadás (Pest 1867.) 179—189. lapjain, s azok alapján, a miket én évek hosszú során át összeböngészett adataimból kimutatni bírok.

Mindenekelőtt azonban kérnem kell a t. olvasót, kegyeskedjék rólam határozottan feltenni, hogy én, irodalom-történetünk úttörője, a nagy Toldy F. iránt, a leghálásabb tisztelettel viseltem, s fényes nevére távolról se akarok homályt vonni; de igenis, tanulmányaim alapján, erkölcsi kötelmemül érzem, tartom, — az ő tevédeseit, hibáit, botlásait helyre igazítani. — Ugyanazért nem is az első (1851.) kiadását vizsgálom nevezett művének, mert azt, az irodalomtörténet jelen állásponjtján már, mint teljesen túlszárnyalt okmányt, a tisztos régiségek közé kell soroznom. — Ha az ember Szabó Károly *Régi magyar ktár-át* végig nézi (különösen a XVI. század könyvészetére vonatkozólag), hemzseg benne a Toldy-féle hibák helyreigazítása, ezt maga a *nagy munkás is elismeri*, midőn a 2-ik kiadásban igen sok helyütt köszönetet mond Szabó K.-nak a nagyszámú figyelmeztetések s helyreigazításokért!

A 179. l. kezdve így szól Toldy: *«menyiben mivelletett az egyházi ének a katolikusok által e században (XVI), meg nem tudom mondani. Ismerek ugyan három katolikus karkönyvet kéziratban, úgymint a Batthyányi-félet a gyulafejevári, s két mást a sárospataki ktárban, melyek kétségkívül ez időszakból valók, de szövegek részben kétségkívül nagy régiségre, tehát a megelőző idöszakra mutat, s bajjal állítható: járúlt-e hozzá e században valami egészen új, s kitől, mikor, s mi, miután sem a külömben is csonka codexek, sem az egyes énekek övjeget nem viselnek».*

A Batthyány-Codexről szólottam már a *Prot. egyh. és isk. lap* 1883. évf., kézzel foghatólag kimutatván, hogy az semmi esetre se kath. karkönyv, hanem *ref. Graduál másolat*, nem is XVI. századi, mert a mely könyvben olyan énekek foglaltatnak, a miket Katona István irt (*Ez esztendöt megáldjad, — Ez husvét innepében, — Ez pünköst innepében*), s melyek az 1635-iki ref. Cantionaléban

jelentek meg először (Gönczi 5-ik kiadása!), az nem lehet XVI. századi. — Erről tehát most többet nem szólva, a patakiakat nézzük.

Volt szerencsém *mindkettőt* eredetiben, itt nálam, hónapokon át vizsgálhatni.

Az egyik nem karkönyv, hanem *Passionale*, benne vannak még Jeremiás lamentatiói. — A laczházi ref. ecclesiáié volt, annak a számára írta az ottani városi főbiró költségén a nótárius a XVIII. század közepén (1740—50 körül, Szinyei Gerzson s.-pataki ktárnok úr adhat felvilágosítást, s szolgálhat a nevekkel s évszámmal, mert én bizony nem tartám érdemesnek jegyzeteim közé venni!), — tehát ez sem XVI. századi. — Csak azt csudálom, hogy mikor az évszám s a nevek is, szép zöld-fekete festékekkel ki vannak pingálva, hogy lehet szinte két századdal elébbre tenni valamit?!

A harmadik az, melyről szólani akarok. — Másolata megvan az Akadémia ktárában. — Ezt a másolatot *Kardos Alberttel* 1883. május havában figyelemmel átvizsgáltuk, Kardos jegyzeteit magammal hoztam, s később — a múlt télen — hogy az eredetit ide kaphatám, azzal pontosan egybe-hasonlítottam, s teljesen egyezőknek találtam.

Patay Graduálnak nevezhetjük, mert ez a család ajándékozá a s.-pataki collegiumnak, ez bele is van jegyezve; az újabbkori be-kötéskor a ktárnok e szavakat jegyzé bele: «*Ez az énekes könyv irattatott a XVII. századnak az elein, vagy a XVI.-nak a véginn. De úgy látszik, hogy nem azon egy időben íródott és bizonyosan az elei régibb mint a hátulja s nem is egy ember keze írása.*»

Nagy figyelmetes vizsgálódás után meggyőződtem, hogy e nagyon töredékes és fogyatékos Codex *szinte nem kath. karkönyv, hanem ref. Graduál*, és pedig a ritualis rész (a 10. lappal kezdődik) és a Zsoltárok a XVI. században irattak. — A figyelmes vizsgálódásra leginkább Toldy állítása ösztönzött, mert az első betekintésnél láttam — minthogy az ilyen Codexek körül meglehetősen ismeretet szereztem, — hogy semmi egyéb más, mint ref. Graduál. — Az évszámot heteken át hiában kerestem! míg nem, csak nem az utolsó napon a 46-ik Zsoltár feltűnő szép M initialéjában (az M. betű 3-ik sorában) 1583. év számot véltem olvashatni. — Úgy mondom: véltem, mert meglehet, hogy a kik ily czifra initialékhoz jobban értenek, azok az én évszámomat csak a toll véletlenül lett kanyarodásának, vagy a czifrázó szeszélyének tulajdonítandják;

de a nyelvezet s az írásmódból következtetve, *ezt a részét merem a XVI. századba tenni, annyival is inkább, mert a rituális hymnusok egészen más sorrendben következnek, mint a Gelei Graduálban, péld. a mi itt első, az G.-ben 10-ik, a mi itt harmadik, az G.-ben 11-dik.*

Merem tehát állítani, hogy ez a rituális és zsoltáros rész talán a legrégebb, a mit e nemben láttam. — A *nagy-dobszai egy része* határozottan XVI. századi (de csak is egy része, mert van benne a XVII. száz legvégéről is!), — a *Spátszai-féle* (Debreczeni coll. ktár) nyilván adja az 1619. évszámot, míg az e nemben legszebb s legteljesebb *Kálmáncaai* (a csurgói ref. gymn. ktár) egy fekete initiáléban világosan, fehéren mutatja az 1622-öt. — Ezek tehát a nyomtatott Graduál (1636.) előtt nagy gonddal s hosszú évek sora alatt készültek (a *béllyei*, most a debreczeni coll. ktárnak másolata a nyomtatottnak, mégis — mint a kezdő s végső évszámok mutatják — 11 év alatt iratott *Angyalosi* akkori ref. pap által!). — És az ily írott Graduálékban, ritkán is, vagy épen nem találni egyforma nyelvezetet. Írták őket azok a régi atyák, s a zsoltárokat péld. rendszeren maguk fordították le, *jól tudván mind hebreusúl, mind arabusúl!*

Erre nézve legyen szabad összehasonlítást tennem 3 textus között:

1. A *Geleiben* levő Zsoltárok, — mint G. maga mondja — Károli Gáspár fordítása szerint valók.

2. A *nagy-dobszaiban* levők, a Hyeronimus-féle latin szövegből fordítottak *Szentlászlói István* a latkói schola rectora által (ezé volt valaha az én Gönczim is, mint bele írt neve tanusítja!).

3. A *s.-patakiban* levők emezektől nagyban — s a többi írott Graduálékban levőktől is kisebb-nagyobb mértékben — különböznek, im:

I. Zsoltár, *Gelei*: Boldogh ember ki nem jár Istentől (az ő felett a punctatio = e) szakadtaknak tanátsán; És az bünösöknek után nem ül az megh csufolok között.

Dobszai: Boldogh ember ki nem iar az Istentől szakattakk tanaczan: És az bünösökk után nem all es nem áll az megh czufolok kózót.

S.-pataki: Boldog ember ki a hitetleneknek tanaczokban nem iar: es ez bünösöknek utain nem aal es az keresztienekk czufoloinak szekekbè nem ül, sat.

Még nagyobb a különbség a 46. Zsoltárban, u. i.:

Gelei: Minden népek tapsoltyatok kezeitekkel: Eorvendezze-
tek az Istennek vigasságos énekekkel.

Mert az Vr felséges és rettenetes: Nagy Király mind az egész
föld kerekességében.

S.-pataki: Minden nepek vigassághoz készülletek: örületek
az Úr Istennek vigasagos enek szoual.

Mert az mi Urunk fölseges es rettenetes nag kiral mind
ez szeles vilagon.

Mindezekből azt látom, hogy a s.-pataki Codex ritualis és
zsoltáros része csakugyan a XVI. századból való, de nem kath.
karkönyv, hanem ref. Graduál töredék. — A többi benne levő éne-
kekről nem is szólok, ismeretesek azok mind, s nagyon is a XVII.
száz. közepéről valók, összeírva más és más kezek által a különféle
ref. Cantionalékból.

Miután itt, mint látszik, határozott különbséget teszek a
Graduál és *Cantionale* között, legyen szabad róluk egy-két szót
szólanom, annyival is inkább, mert Bogisich úr, azon minden
alapnélküli állítását, hogy a reformátusok a római katolikusoktól
vették legnagyobb részt énekeiket, még mindig a Graduálokra ala-
pítja, holott a Graduál tartalmának a Cantionalé-éhoz épen semmi
köze nincs!

A *Graduál* — akkori időben, mikor még a ref. egyházban is
ritualis istenitiszteleet dívott — *kizárólag a ritus elvégzésére, a pap,*
kántor és chorus számára volt rendelve, — a mint hogy a *Graduá-*
lokban egyetlen egy népéneket se találunk abból az időből, mikor az
íratott vagy nyomtatott. — A hol üres papír maradt, oda írtak
aztán később énekeket, miket a nép énekelt, még magába a gyula-
fejérváriba is írtak, mint ezt legközelebb az *ó-budai bizonyítja!*

A *Cantionale* a nép énekes könyve volt, nyíltan megmondja
Gönczi, «hogy a templomba szokott vitetni a Graduál mellett»;
ebből énekelt a nép, ebben voltak legelől: a *Psalmusokból* a magyar
reformátusok által írt isteni dicséretetek, azután más innepi és al-
kalmi, — végre halotti énekek; ezek voltak azok, melyekből feles
számút feltalálhatni az első nyomtatott magyar deák pápista Can-
tionaléban (1651.), úgy szinte az Illyés István Zsoltárkönyvében
(1693.) s egyéb régibb és újabb pápista nép-énekeskönyvekben,
a mint ezt — mindenütt az eredeti forrásokat használva — a *Prot.*
egyh. és isk. lap 1882—83. é. f. kimutattam. Úgy annyira, hogy
sem a XVI., sem a XVII. százi ref. gyűjteményekben (pedig három

XVI. százit kivéve, láttam, vizsgáltam, ismerem valamennyit) egyetlen egy olyan nép-éneket se találni, a mit a reformátusok vettek volna át a pápistáktól, míg ellenben igen bőven kimutattam már (lásd: *Prot. egyh. és isk. lap* 1880. 81. 83. évf.), hogy a magyar pápistáknak a reformáció előtt tulajdonképeni nép-ének irodalmuk nem is volt!

A Szilády Áron által írt *Régi Magyar költők tára* I. kötete közli azt a csekélységet, a mi 500 évről ránk maradt; — találunk még Telegdi Miklós 1577-iki predikációi I. kötetében négy latinból fordított innepi (Puer natus, — Dies est letitiæ, — Collaudamus) és egy magyar új évi éneket, — a II. kötetben (1578) a husvét-i predikációk után kettőt, egyik latin fordítás, a másik magyar; míg ellenben e korból már, hogy mennyire fejlődött a ref. nép-ének költészete, azt bizonyítja *Gönczi négy első kiadása!* melynek igaz magyar népénekei évszázadokon keresztül (1651-en kezdve), ott találhatóak a különféle pápista gyűjteményekben mind e mai napig, úgy annyira pedig, hogy még Bogisich úr is specialis kath. népének-gyűjteményt nem tudott felfedezni (a mint hogy nincs is!) a XVIII. század végeig!

Toldy F. maga elismeri (180. l.), hogy a kath. egyházban «*új szerkesztmények az egyházi censura szigorja mellett alig keletkeztek!*» Igen is! A Kálmán király uralkodása idejében, Lőrincz esztergomi érsek által 1111—12-ben tartott egyházi zsinatban az énekek szigorú censura alá vétettek, s kimondatott: «*Nihil legatur vel cantatur in ecclesia, nisi quod fuerit in synodo collaudatum*» (46. Canon), s ez a szigorúság annyira vitetett, hogy míg a magyar keresztyén-ség elsőbb századaiban az isteni tisztelet — tehát az éneklés is — tiszta magyar nyelven tartatott, csak a végén kiáltott a pap és nép együtt «*Kyrie eleison*»-t háromszor; addig a XVI. század közepére már a magyar ének teljesen kiszorult a templomokból; ezt semmi sem bizonyítja inkább, mint I. Ferdinánd király 1546-iki rendelete, melyben megengedi, hogy *ezután* offertorium előtt és után *szabad lesz egy-egy verset magyarul énekelni!* Hogy processiókban, búcsújárásokon (mint Telegdi is mondja 1577.) énekeltek magyarul, azt senki se tagadja. — És már itt kell kérnem nagyon Bogisich urat, kegyeskedjék az *ilyen énekek után kutatólódni*, — és ne *Bozóki-nál* (a XVIII. század végén) keresni a népénekeket, mint *academiai székfoglalójában* (1881. febr. 21.) tevő; — és ne *turóczi tót jézsuita által formált* (formavi lingua hungarica) idegen énekeket

erőtetni magyarokúl, sem a Huszár Gálnál található ritualis gajdolásokat mutatni fel az Academia előtt magyar mise-énekekül; hanem inkább «Járuljunk mi az istennek sz. fiához» s «Könyörögjünk az istennek sz. lelkének» kezdetű igazi Huszár Gál-féle magyar énekeket, a mely utóbbiak dallamára nem birt rá akadni. — Méltóztassék csak egy falusi ref. iskolás gyermeket megkérdeni iránta, megmondja: hogy az énekes könyvben 72. sz. a. van mind e mai napig; s ha ez éneket a többi XVI. századi ref. szerzeményekkel zeneileg összehasonlítja, nem foghat többé az ország tudós színe előtt oly képtelenségeket állítani, hogy Huszár Gál idejében még nem léptek fel a reformátusok új dallamokkal (lásd az «Egyetértés» ez évi 64. sz. academiái felolvasását), — különben erre annak idejében még lesz szerencsém visszatérni!

Mondja Toldy (180. l.), hogy azért nehéz a meghatározás, mert az «*egyes énekek évszámot nem viselnek*». — Biz ez nehéz, de én e tárgynál úgy szoktam eljárni, hogy egy ismeretlen éneknek iparkodom először kikutatni a szerzőjét, ha ez nem megy, akkor azt, hogy *melyik évben jelent meg ez az ének először*, s akkor az illető éneket a megjelenési évvel jelzem. Például: azt mondja Bogisich úr ellenem (*Prot. egyh. és isk. lap* 1881. évf. 2. sz.) a «Gyakorta való buzgó könyörgést» kezdetű énekről: «*Hogy Bethlen Gábor fejedelem ezen éneket szerette énekelni, azt elhiszem, de ezen zsoltár-ének «a mienk». Feltalálható pedig Illyés István esztergomi kanonok s szertartási prépost «Soltári Énekck» könyvében 1693.*» — Bocsánatot kérek, én ezzel meg nem elégszem, a versfőkből kijövő betűk nyíltan előtüntetik a «*Gabriel Bethlen fecit*» nevet, — megjelent pedig először az 1635-iki Cantionaleban (Bártfa) a 403-ik lapon, tehát ezt az éneket Illyés Istvánnak adni 1693-ra *nem lehet!* Tanúság: a ki ez ének eredetére reá találni akar, az ne Maróthy 1774-ki harmonikusában keresse, hanem egy kissé odébb! Megtaláltam ez éneket Illyésnél én is, de hát ennél még korábban is megtaláltam, — 1635-nél pedig korábban nincs, tehát ez az igazi!

Idézett helyen azt állítja ellenem B. úr, hogy a «*Krisztus Urunknak áldott születésén*» karácsoni hymnusunk is feltalálható Bozóki 1797. és a «*Cantus Catholici*» 1703-iki kiadásában. — Igen is fel, magam is láttam ez utóbbiban a Múzeumban. — De ám, ezzel olyan embernek, ki e téren komoly igyekezettel s a magyar irodalomtörténet igazi hasznára foglalkozni akar, megelégedni

nem lehet, annyival is inkább, mert a *«Cantus Catholici»* 1651. (első) kiadásában is megvan; tehát főlebb kell hatolni.

Ez ének eredete így van: a csurgói rongyos Graduál megmondta nekem, hogy szerzője *Pécseli Király Imre*, évszám nincs, de a Balassa-Rimai énekek közt e szerzőnek van egy rigmusa, mely így végződik:

Ezerhatszáz után Nyolczadikba jutván
 Esztendő forgás szerint
 Boldog asszony hóban Pápa városában
 Istenhez szíve szerint,
 Egy ifjú imádást Illyen fohászzkodást
 Nyujta rigmusok szerint. —

Pécseli Király Imre tehát 1608-ban még pápai diák ifju volt, 1621-ben pedig már érsekújvári papságából száműzetett Német-újvárra, mit bizonyít Kanizsai Pálfi János egy — ő hozzá száműzetésébe írt levele azon év szept. 8-ról (lásd a Múzeumban, ily czimű Codexben: *Acta religionaria protestantismi in Hungaria*, tom. III); tehát ez éneket ez évek között kell keresnünk. — Mivel pedig jól tudjuk azt, hogy 1620-ig Gönczi *négyszer adatott ki*, és pedig változatlan tartalommal, tehát ez évek után kell keresnünk, meg is találjuk a XVII. század negyedik tizedében Bártfán kiadott Balassa-Rimai-féle énekek közt! — Ily oknyomozólag kell eljárunk, ha valamit biztosan állítani s meghatározni akarunk!

Idáig jutva már, ismét ellent kell mondanom a nagy Toldy amaz állításának (104. l.): *«az egyház mindkét felekezete a mult század énekes hagyományait gyűjti, szemelgeti, javítgatja, elfogadja, — s ezzel termelni megszűnik. Van vallásos költészet, de egyéni jellemű, melylyel az egyháznak mint intézménynek és tekintélynek többé semmi közössége».*

Ezt akkor mondja, mikor a magyar költészet történetét három korszakra osztja fel, így:

1. A mohácsi vésztől a bécsi békéig (1526—1606—8) terjedő *protestans kor*,

2. A bécsi békétől a szathmári békéig (1605—1711), — itt, e korra mondja az imént idézett szavakat,

3. A szathmári békétől a magy. kir. testőrség irodalmi fellépéseig (1711—1772) sat.

Hogy a nagy Toldy ily nagyot tévedhetett, — mely szerint a második korszakban (1606—1711) a magyar vallásos költészet

termelni megszünik, s csak a mult század énekes hogyományait gyűjti, szemelgeti, javíthatja, elfogadja; — ezt csak úgy tudom magamnak megmagyarázni, hogy Toldy a XVI. századi rendszeres gyűjteményeket nem ismerte, vagy ha ismerte is, nem tett összehasonlítást az 1635-ig és az azután megjelent Cationálék között; hogy nev. *Gönczit* teljességgel nem ismerte, azt maga is megvallja (vagy legalább hogy *nem jól* ismerte), mert a 187. l. így ír: «*nem lévén irodalmunknak ennél kevésbé ismert ága, miután valamennyi említett énekgyűjtemények, az egy Bornemiszáén s a Lugossy és Kriza által ismertetett két codexen kívül, irodalmi történetünkben mind- eddig váltig ismeretlenek voltak, Göncziét sem vévén ki, melyet többen emlegettek ugyan, de sem Jankovich, sem Horváth István, sem Nagy Gábor vagy mások még csak nem is láttak, míg a szerencse engem bárcsak az 1632-iki (rectim: 1635.) harmadik kiadás birtokába nem juttatott.*»

Itt a hiba! A nagy munkás idejében még nem volt a magyar könyvészetnek registruma, Szabó Károly *Régi Magy. ktár*-a csak 1879-ben jelent meg; nem tudhattuk tehát, hogy egyik-másik ktár poros zúgában micsoda érdekes könyv lappang. Szabó K. húsz évi fáradhatlan kutatása létre hozta az országos regestrumot s így tudjuk már, a mit még Toldy nem tudott, hogy Gönczinek az a kiadása, melyet a szerencse Toldy birtokába juttatott (s mely jelenleg az *Academié*é), nem a *harmadik*, hanem éppen az *ötödik kiadás*, és pedig éppen ezzel az 1635-iki, ötödik kiadással kezd Gönczi bővülni és bővül a Toldy által jelzett 2-ik korszak végeig, nem csak hogy ez bővül pedig, hanem a XVII. század végén (1696) megjelenik Ács Mihály *Zengedező mennyei kar*-a, mint szinte nem egyéni jellemű, de sőt inkább a lutheránusok által elfogadott és bevett közisteni-tiszteleti énekes könyv, mely folyvást bővül részint fordított, részint eredeti énekekkel annyira, hogy a legbővebb Gönczit (1736) is felülmulja! — Ott volt tehát a hiba, hogy az általa 3-iknak tartott 5-ik kiadást olyan tartalmúnak gondolá, mint az első kiadás, s éppen ez a feltétele bizonyítja be előttem azt, *hogy Toldy Gönczi 4 első kiadását sohse látta!*

A XVI. századi több Cationálékat most nem említve, Gönczinek — mely tagadhatatlanul a legrendszeresebb gyűjtemény — következő kiadásai vannak:

Első: Debreczen 1592 — (kolozsvári ref. coll. ktár).

Második: „ 1602 — (gyulafejérvári püspöki ktár).

Harmadik : Debreczen 1616 — (marosvásárhelyi ref. coll.).

Negyedik : » 1620 — (nálam és pozsonyi kir. gymn.).

Ez a négy első kiadás tartalmára nézve teljesen megegyezik egymással, sem több, sem kevesebb nincs egyikben mint a másikban, csupán a levélszám tesz különbséget, u. i.:

Az első kiadás = 164 levél,

A 2-ik » = 150 »

A 3-ik » = 175 »

A 4-ik » = 164 levél, — ez a negyedik kiadás az elsővel sorról-sorra megegyez s csak némi kevés nyelvészeti különbség van közöttük.

Minthogy az enyim most Szilády Áron úr használatában van, teljes biztossággal nem írhatom meg a benne foglaltató hymnusok számát; de annyit teljes biztossággal mondhatok, hogy a Toldy F. példányában már sokkal több van, s olyan nevek fordulnak elő benne, miket a XVI. században még nem ismertünk.

Ezen túl még kell valahol lappangani egy 1627-iki Brewer Lőrincz-féle *löcsei* kiadásnak is, mert a birtokomban levő 1770. (frankfurti) *Zengedező menyei kar* első szava (VIII. §.) nyilván állítja, — hogy ez Gönczi-é vagy nem? azt majd az idővel előkerülő példány mondja meg!

Az 1635-iki (ötödik kiad.) Göncziben van:

1. Magyar Psalmus	97,
2. Innepekre való isteni dics.	167,
2. Appendix	19,
4. A Zsoltárok utáni ének	6,
5. Ritualis hymnus	54,
összesen	343.

Halotti ének 48, — míg az első kiadású halotti énekesben csak 38 (Szilvás-Ujfalusi Imre, Debr. 1598).

A szinte birtokomban levő 1652-iki (Löcse) 9-ik kiadásban pedig már van:

1. Ritualis hymnus	98,
2. Magyar Psalmus	103,
3. A Zsoltárok után, ének	7,
4. Innepekre való ének	194,
5. Toldalék	6
összesen =	408.

A különbség tehát 16 év alatt = 65, mindenesetre elég szám annak bebizonyítására, hogy a prot. énekköltészet az egész XVII. század folyama alatt folyvást termelt.

Ennek kimutatásán túl épen a bécsi és szathmári békék között találkozunk olyan nevekkal, mik csak e korban tűnnek fel énekirókkül, például:

Szenczi Molnár Albert (nem a zsoltárai, hanem hymnusainál fogva), — Pécseli Király Imre, — Szemeli Imre, — Bethlen Gábor, — S. J. (?), — Fái Mihály, — Regius Király Jákób, — Ács Ferencz, — Ács Mihály, — Diós-györi, — Karcsai Kata, — Storm Gáspár, — Mikei Ádám, — Ormáni János, — Skultéti Márton, — Tatai István, — Torkos András, — Tóth István, — Vázsoni Márton, — Sz. S. (?) Macsonkai Miklós (a zsoltárok időszaki elrendelője), — Lövei Balázs, — Szuki Gergely, — Thenai Lukács, — Vékei sat. — Ezek mind a XVII. század sz. poétái, s neveik az 1635-iki kiadáson innét jönek elő.

Így látva és tudva ezeket, méltán kérdezhetjük: hogy lehetett egy olyan írónak mint Toldy ennyit botlani? Fentebb megadtam már a feleletet, s most még csak azt teszem hozzá, ő összeszedett mindent, a mi csak keze ügyébe került, s hagyott hátra nekünk sok mindent, a minek a bűvárkodó szellem nagy hasznát veheti, s ez az ő örök érdeme! De ám, vigyázzon a mai kor gyermeke, nehogy *mindenben* utána induljon, mert helytelen dolgot mívelne, levén ma már teljesen útba igazító regestrumunk, melynek vezetésénél egészen más világításban tűnik fel előttünk a XVI. s XVII. század vallás-költészeti irodalma, mint ő azt, az ő idejében ismerhette. — Egyes elrejtett nevek tűnnek napfényre, könyvek kerülnek elő, melyek megmondják az igazat, imé: Mátrai Gábor után Toldy is azt állítja (166. l.), hogy a *Judit és Holofernes históriáját* Tarjai Mihály írta, és a mint ezt Toldy utána mondta Mátrainak, — úgy Toldy után is elmondja sok történész; holott Bornemisza Péter énekes könyve (Detrekő 1582) 307—313. levelein nyilván mondja ezek ellen, hogy *Sztárai Mihály* írta. — Azt tudták már az irodalomtörténészek, hogy a XVI. századi prot. sz. költészet még a római classicismussal is próbát tett (T. 195. l.), Horatius II. k. III. ódáját «Eheu fugaces Posthume!» tiszta keresztyén felfogással adván elő, de csak az 1878-ban Szabó K. által az alsó sebesi franc. zárdában felfedezett 1593. Bártfai luth. éne-

kes könyv adta elő igazán (melyet ismertettem a *Prot. egyh. és isk. lap* 1881. évf. 33., 34., 35. sz.).

Igaza van még ma is Toldynak, hogy ennél nincs a magyar irodalomnak kevésbé művelt ága. Kutassunk hát, — regestrumunk van, a ktárak nyitva állnak előttünk, de gyökerére menjünk kutatásainkban minden dolognak, s különösen a vallási elfogultságot távoztassuk messze el egészen magunktól, s vigyázzunk, hogy olyan himnust ne tüntessünk fel ős kath. himnusúl, mely Luther német szövegéből fordítva, csak az 1635-iki ref. Cationale 413. lapján jön elő *magyarúl először*. — Kutassunk, dolgozzunk, lesz a ki nyer, s ez közkinsünk, a magyar irodalom!

Gyűd, 1884. ápril. 25.

KÁLMÁN FARKAS.

Erdélyi cigány népdalok.

I.

Phen mánge voyi cáces :
Mán kámes tu voy ávres ?
— Anglál tute tut' kámáv,
Pál ávreste mái meráv. —

Mondd meg rózsám igazán :
Hú vagy-e még én hozzám ?
•Ha nálam vagy, szeretlek ; —
Ha nem vagy, mást ölelek•.

II.

Andro vasha, andro bár,
Sháldel ciriklo shukár ;
Andro gulyi, gulyi dáí,
Avla kereskres e cáí,

Csak az erdő zöld árnyába'
Dalol vígan a madárka ;
Csak az anya oldalán
Terem jól meg a leány.

Dr. WLISLOCKI HENRIK.